

ISTRIOTSKI JEZIKOVNI OTOKI V ISTRI

Goran FILIPI

dr., docent za italijanski jezik na Pedagoški fakulteti v Pulju, 52000 Pulj, CRO
dott., prof. Falcotà di Pedagogia, di Pola, CRO

IZVLEČEK

V članku je avtor orisal istriotske govore v južni Istri; istriotski idiomi so prikazani v kontekstu drugih istrskih narečij. Glavni cilj pričujoče razprave je, resda negotov, poskus določanja novega mesta istriotščine v okviru romanske jezikovne družine. Avtor domneva, da je bil romanski jezik v Istri, ki se je oblikoval po razpadu vulgarne latinščine enak romanskim govorom v Furlaniji na severu in Dalmaciji na jugu vse do naselitve Slovanov, ki so se zapičili v romansko tkivo in oblikovali klone, ki so bistveno oslabili medsebojne stike romanske populacije. Na ta način, meni avtor, je do tedaj enotna furlanskoistrskodal matska romanska govornica razpadla na tri dele, ki so bolj ali manj neodvisno nadaljevali lastni razvoj, ki so ga v Dalmaciji in na otoku Krku popolnoma in v Istri skoraj popolnoma ponovno prekinili, ko so s *Serenissimo* sprejeli benečanščino. Če bo zgornja predpostavka sprejeta, bo treba izposojenke furlanskega tipa v slovenskih istrskih narečjih imeti za relikte iz časov pred prihodom Slovanov, ne pa kot bolj ali manj recentne furlanizme.

Istra je z zemljepisnega vidika relativno majhno območje. Je polotok, razdeljen med tri države: največji del polotoka pripada Hrvaški, manjši Sloveniji in najmanjši Italiji (Milje in okolica). Obsega več kot 3000m², poseljen je z okoli 300000 prebivalci. Na tem majhnem prostoru živijo govorniki kar šestih idiomov dveh jezikovnih družin: slovenski in hrvaški idiomi ter črnogorski govor v vasi Peroj na JZ delu polotoka spadajo v slovansko, istrobeneški, istroromunski in istriotski govori pa v romansko. Če sem prštejem še proti koncu XIX. stoletja izumrlo mugližanščino, il muglisano, (sorodni govor, tergestinščino, il tergestino, so do začetka XIX. stoletja govorili tudi v Trstu), približno skupaj z mugližanščino izumrlo veljotščino na otoku Krku ter v glavnem po II. svetovni vojni v Istri "uvožene" govore, se jezikovna slika istrskega polotoka še bolj popestri.

V tem prispevku bomo najprej dali krajši sinhronično-diahronični pregled jezikovne slike Istre, kar je nujno

potrebno za pravilno razumevanje istriotske problematike, s katero bomo zaključili članek.

1. Istrski idiomi

Danes imamo v Istri naslednje idome:

a) **istrobeneški idiomi**: najbolj razširjeni romanski govori v Istri; včasih je istrobeneščina imela vlogo *κοινή*¹ za vse prebivalce, zato je njen vpliv na vse istrske govore najmočnejši

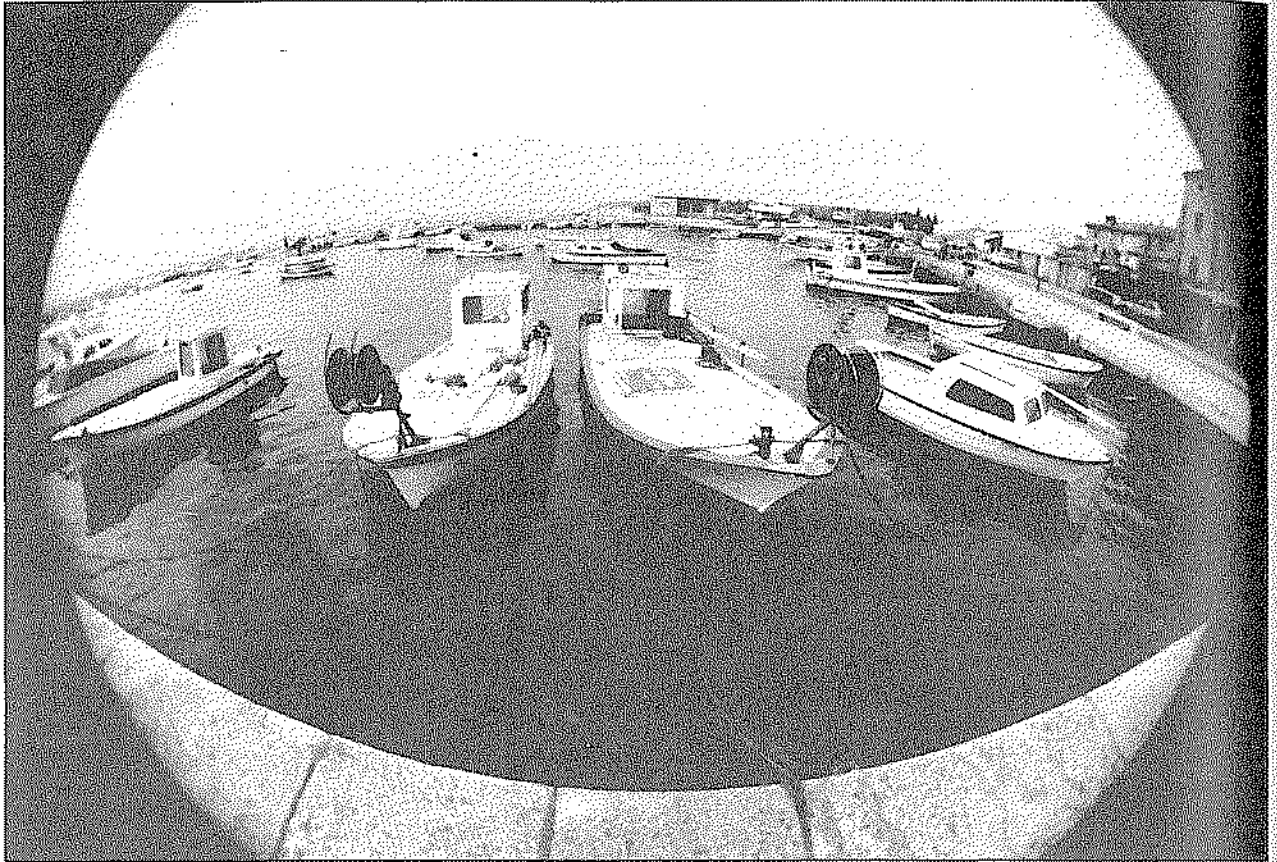
b) **istriotski idiomi**: edini avtohtoni istrski govori, ki so se ohranili do danes.

c) **istroromunski idiomi**: romunski dialekti, ki jih govorijo severno in južno od Učke v nekaterih vaseh.

d) **hrvaški dialekti**: govorijo se v vaseh hrvaške Istre; po II. svetovni vojni so od istrobeneščine prevzeli vlogo *κοινή* za celoten istrski prostor v Hrvaški in Sloveniji²

1 Več o tem v Goran Fillipi, *Koinè istriana*, v Atti del 1° Convegno Internazionale "Lingue e culture in contatto", Pulj 1989, str. 156-160.

2 Domnevamo, da se bo stanje po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške že čez nekaj desetletij bistveno spremenilo; vedno manj Slovencev in Italijanov v slovenskem delu Istre bo obvladalo hrvaščino in te ta ne bo več imela vloge *κοινή* tudi za slovenski istrski prostor.



Fažana / Fasana. Mandrač (Foto: G. Filipi, 1993).

e) **slovenski idiomi:** govorijo se v slovenskem delu Istre in za slovenskoitalijansko državno mejo.

f) **črnogorski govor v Peroju:** črnogorski otok v JZ Istri.

g) **standardni jeziki:** slovenščina, italijanščina in hrvaščina; N. Milani piše, da njihov vpliv "cresce sempre di più con la crescita sociale e civile, dell'istruzione, della tecnologia e della scienza, dei mass media, ecc."³

h) **drugi idiomi:** gre za slovanske in neslovanske govore (srbski, bosenski, albanski in drugi dialekti in jeziki), ki so v slovenski in hrvaški Istri od nedavnega, v glavnem po drugem velikem eksodusu Italijanov (a tudi drugih prebivalcev Istre) leta 1955, in nimajo možnosti pomembnejše vplivati na starejše istrske dialekte⁴.

1.1. Izumrli govori

1.1.1. Mugližanščina (il muglisano) in tergestinščina (il tergestino)⁵

Oba govora spadata v ladinsko narečno skupino. V Trstu so ladinsko govorili do začetka, v Miljah pa do konca prejšnjega stoletja. "La sezione orientale (sc. ladinskih dialektov) è formata dal Friulano e va dai confini del Comelico fino alle porte di Trieste. Trieste e Muggia erano una volta ladine, ma il Veneto si è sovrapposto all'antica parlata (tergestina e muglisana). Ancora nel 1828 si pubblicò a Trieste un libro di dialoghi, nell'antico dialetto tergestino, di Giuseppe Mainati, sagrestano della cattedrale di San Giusto."⁶ Menimo, da so tudi drugi

3 N. Milani, *La comunità italiana in Jugoslavia fra diglossia e bilinguismo*, rokopis, doktorska teza, Zagreb 1985, str. 47.

4 Po razpadu Jugoslavije je ta možnost še bolj oslABLJENA.

5 Čeprav mnogi geografi Trsta (praviloma) in Milj (nekateri) ne prištevajo k Istri, ju jezikoslovec mora, kar zadeva bodisi izumrle bodisi današnje idiome, nujno upoštevati pri vseh razpravah o istrskih govorih, ker le-ti (govori) skupaj z istrskimi, bodisi izumrli bodisi današnjimi, idiomi tvorijo enoten, nedejiv diasistem.

6 C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna 1972, str. 381.

tedanji istrski romanski govori spadali v isto jezikovno družino. Dokaz, da so v Istri govorili ladinske dialekte, najdemo tudi pri Danteju: veliki pesnik da Istranom v usta sintagmo *ce fastu*, ki je takorekoč "osebna izkaznica" furlaskih narečij. Dante očitno ne ceni istrskih govorov, ker pravi: "Aquielejenses, et Istrianos cibremus, qui *ces fas tu* (naša podebelitev) crudeliter accentuando eruciant (...)"⁷

1.1.2. Veljotščina

Dialekt je ugasnil leta 1898 s smrtjo zadnjega govorca Antonija Udaine Burburja. On sam je svoj jezik imenoval *veklesun* (prič. od *Vikla* "Krk" lat. (*civitas*) vetula "staro mesto")⁸. Veljotščina spada v izumrli romanski jezik vzhodnojadranskih obal, ki so mu znanstveniki nadeli ime dalmatščina: "(...) esso (sc. dalmatski jezik) si estendea, una volta, da Segna (...) a Settentrione, fino circa ad Antivari, o per lo meno a Cattaro, a Sud. Già gli storici delle Crociate e i viaggiatori accennano, dal XII sec. in poi, al 'Latino' o 'Romanzo' o 'Franco' della Dalmazia, e specialmente delle città di Zara, Spalato, Ragusa e Antivari (...)"⁹. Z naselitvijo in širjenjem Hrvatov po Dalmaciji se je dalmatščina razbila na manjše otoke (v glavnem se je ohranila v obalnih mestih) in tako izolirana vztrajala še nekaj stoletij (na otoku Krku praktično vse do XX. stoletja). Smrtnega udarca ni dobila od hrvaških govorov ampak od sorodne in bistveno prestižnejše benečansčine: "Quanto più forte fu l'influsso veneto, tanto più rapida fu la scomparsa del Dalmatico. È certo, per esempio, che a Zara il Dalmatico tramontò molto presto, mentre a Ragusa, che non fu se non per breve tempo (1205-1358) alle dipendenze dirette della repubblica veneta, ma godette di una posizione d'indipendenza tutta particolare, il Dalmatico si spense solo sullo scorcio del sec. XV."¹⁰ O dalmatščini imamo malo pričevanj v pisanih virih, do spoznanj o njej pridemo predvsem s pomočjo izposojenk v dalmatinskih dialektih. Prvo zapisano, zelo skromno, vendar edino iz tistih časov, pričevanje o dalmatščini najdemo v potopisu Filipa de Diversisa iz leta 1440. Gre le za štiri besede dubrovniške inačice: "(...) panem vocant

pen, patrem dicunt *teta*, domus dicitur *chesa*, facere *fachir* (...)"¹¹

1.2. Sodobni idiomi

1.2.1. Slovanski govori

Slovanski istrski govori spadajo v dva različna diasis-tema: slovenski in hrvaški.

1.2.1.1. Slovenski idiomi

Slovenski istrski govori spadajo v istrsko narečje, v primorsko narečno skupino. Delimo jih v tri podskupine: dekansko, pomjansko in rižansko.¹²

1.2.1.2. Hrvaški govori

Hrvaški govori spadajo v glavnem v čakavsko narečje, ki je v preteklosti bilo mnogo bolj razširjeno: "Čakavsko narječje zauzimalo je (...) znatno večji prostor, nego što ga zauzima danas. Tim se narječjem govorilo u Hrvatskoj od mora do porječja Kupe, u srednjoj Dalmaciji do Cetine i u zapadnoj Bosni. Za vrijeme velikih seoba od XV. do XVII. stoljeća sve se više suzjuje prostor kajkavskoga i čakavskoga narječja, a prostor štokavskoga proširuje se na njihovu štetu. (...) Čakavskim narječjem govori se danas gotovo u cijeloj Istri, osim zapadne obale i najsjevernijega dijela, zatim na kvarnerskim otocima, u Hrvatskom Primorju i dalje do Karlovca i niže do ispod Otočca, zatim gotovo na svim dalmatinskim otocima do Lastova i na uskom pojasu dalmatinske obale oko Zadra, u jednom dijelu Šibenika, u Trogiru i dalje do Splita. Njime govori i većina Hrvata u Austriji i Čehoslovačkoj."¹³

1.2.1.3. Črnogorski govor v Peroju

V Peroju, vasici v JZ Istri, je še vedno v uporabi arhaičen črnogorski govor štokavskega tipa: "(...) 10 je porodica došla u Istru pod voćstvom Miše Brajkovića"¹⁴ (...) a 3 pod voćstvom Miše Ljubotine u julu 1657 iz kotara Crmnice (...) perojski dijalekat je posve odijeljen

7 Dante, *De vulgari eloquentia*, I, 11. Moramo povedati, da Dante ni dosleden, v istem besedilu bomo našli tudi drugačno mnenje o istrskih govorih.

8 Zanimivo je, da ima mesto Cavtat v južni Dalmaciji isto etimologijo, le da je v primeru Cavtata odpadel drugi del sintagme.

9 C. Tagliavini, op. cit., str. 374.

10 Tagliavini, op. cit., str. 374-375.

11 Philippus de Diversis, *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii ad ipsius Senatum descriptio*, Dubrovnik 1440.

12 Več o tem v J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor 1984, str. 672 in dalje.

13 I. Brabec M. Hraste S. Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, ŠK, Zagreb 1954, str. 5.

14 Zanimivo je, da priimka Brajković v Peroju ni več; vendar je dokaj razširjen v Rovinju in okolici.

od Slovinaca, jer Peroj leži kao oaza u području istro-romanskoga jezika (...) struktura perojskoga jezika je potpuno crnogorska. (...) I vokalizam i konsonantizam, i morfologija i sintaksa, i rječnik i akcent sve je crnogorsko. Mnogo je toga u ovom narječju propalo (aorist i imperfekt), mnogo sintaktičkih obrta stoji pod utjecajem talijanskoga jezika, ali je ovo narječje ipak dragocjen ostatak crnogorskoga govora iz polovine XVII. vijeka."¹⁵

1.2.2. Romanski govori

1.2.2.1. Istrobeneščina

Je najbolj razširjen romanski idiom v Istri; je sestavni del beneškega narečja. Ni avtohton, torej ni nadaljevanje lokalne latinščine oziroma romanščine, v Istro je došel s Serenissimo (Istra je bila popolnoma v benečanski oblasti od leta 1420). Uvoženi dialekt je v nekaj stoletjih skoraj popolnoma zakril lokalne, avtohtone predbeneške romanske govore v Istri.¹⁶

1.2.2.2. Istroromunščina

Istroromunščina spada v dakoromunsko narečno sku-

pino. Danes so njeni pripadniki popolnoma v čakavskem okolju in so zelo ogroženi, ne toliko zaradi slabih vezi z matično domovino, ampak zaradi tega, ker se je njihov jezik bistveno oddaljil od knjižne romunščine, ki jo istrski Romuni zelo težko razumejo. Istrske Romune imajo za potomce balkanskih Vlahov, ki so potovali po Balkanu z živino, zaradi pašnikov. V večjem številu so se v Istro priselili na prehodu med XV. v XVI. stoletje. Danes so prisotni samo v nekaterih vaseh SV Istre, kjer se je ohranil njihov govor¹⁷: "Cea dea patra si cea mai mică ramură a românilor, istroromânil, trăiesc întrun singur sat din Cicearia, în Jeian (Žejane), si în câteva asezări de la sudvest de Ucica (Učka), majoritatea situate în valea Boliuncitei (Boljunčica): Susnievita (Šušnjeвица), Noselo, Bărdo (Brdo) cu cătunele: Dolinscina (Dolinsčina), Brig (Brig), Perasi (Perasi), Zancovti (Zankovci); Costărcean (Kostrčan); Sucodru (Jesenovik) și Letai (Letaj). În nord trăiesc circa 450500 de istroromâni, iar la sud circa 800-1000; în total, 1250-1500"^{18, 19}

1.2.2.3. Istriotščina

Istriotski govori²⁰ so edini avtohtoni na polotoku; oblikovali so se iz istrske latinščine²¹. Danes so se, resda

- 15 J. Ribarić, Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, Srpski dijalektološki zbornik, knj. IX, str. 1209, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940, str. 946.
- 16 Lauro Decarli meni, da je istrobeneščina v Istri avtohton dialekt. V svoji knjigi je posvetil kar dve poglavji tej problematiki (il veneto istriano autoctono in il contributo di Venezia), kjer z bogatimi citati poskuša dokazati svojo trditev. Navajamo samo sklepni del: "(...) appare chiaro che il ruolo esercitato da Venezia sul nostro dialetto non sia di tipo repressivo e sostitutivo come nel caso di Trieste e Muggia, del dalmatico e in minor misura dell'istrioto, ma semplicemente, evolutivo; di fornire cioè il modello cui tendere mediante la graduale acquisizione delle novità, senza bisogno di passare mai attraverso la forma transitoria del bilinguismo, necessaria invece per le parlate meno affini." (DECARLI, str. 92 in dalje)
- 17 Mnogi istrski toponimi (npr. imena tipa katun) dokazujejo, da so bili Romuni prisotni na širšem območju. Na otoku Krku (delu otoka, ki mu domačini pravijo Šotovento) smo leta 1984 zabeležili besedo puljič "ptič", hibridizirano izposojenko iz romunščine (istrorom. *puljiu* "ptič").
- 18 Danes se je število govorcev zmanjšalo najmanj na polovico.
- 19 A. Kovačec, Descrierea istroromânei actuale, Bukurešta 1971, str. 23.
- 20 Ime za naš idiom ni ljudsko. Sami prebivalci šestih krajev, kjer je v uporabi, imajo že v današnjih časih občutek nekakšne jezikovne skupnosti, to pa po zaslugi znanstvenih raziskav in predvsem zaradi višje stopnje splošne izobrazbe prebivalstva, ki je omogočila takorekoč vsem vpogled v znanstvene raziskave. Vodnjanci za svoj jezik pravijo *bumbaro* (pridevnik velja tudi za prebivalca Vodnjana; danes je skoraj popolnoma izgubil žaljivi značaj), drugi pa ga imenujejo po kraju (*vallese*, *rovignese* itd.). Zaradi pomanjkanja občutka jezikovne skupnosti nimamo ljudskega imena jezika in so bili znanstveniki prisiljeni skovati termin zanj. V znanstvenem svetu ime idioma ni enotno. Predvsem italijanski znanstveniki uporabljajo termin *istrioto*, ki ga je v drugi polovici XIX. stol. prvi uporabil Ascoli. Nekateri italijanski lingvisti so v drugi polovici našega stoletja začeli uporabljati naziv *istriano*. P. Skok mu je najprej, leta 1936, nadel ime *istriote prévénetien*, pozneje pa je skoval naziv *istroromanski*. Ribarić mu je v prvi polovici našega stoletja pravil *istrijski*. Ogromna večina hrvaških jezikoslovcev uporablja Skokov termin *istroromanski* (zanj M. Deanović pravi, da je najpreciznejši). Sam dosledno uporabljam Ascolijev termin, ker menim, da ustvarja najmanjšo zmedo, nekoliko moti le, da pripona -oto v romanskih jezikih ni običajna za ime jezika. Vsi ostali ali ne ustrezajo kriterijem sodobne terminologije ali pa so netočni: *istriano* in *istrijski* (pridevnik prevzet iz ljudske govornice za knjiž. hrv. istarski). Ribarić se je ravnal po italijanskem terminu *istrioto*, hotel je doseči isto analogijo: it. *istriano* "normalni pridevnik za ime jezika", vs. *istrioto* "neobičajni, zaradi pripone, pridevnik za ime jezika", vendar analogija ni popolna, ker je beseda *istrijski* normalna v hrvaških govorih v Istri, beseda *istrioto* pa je istrskim romanofonom tuja; analogija bi veljala samo na ravni knjižne hrvaščine oziroma italijanščine). Omenjena pridevnika pomenita tudi vsak drugi (romanski in slovenski) govor v Istri, *istriote prévénetien* je pleonastičen (ne obstaja *istriote pastvénetien*) in ne ustreza sodobnemu pojmovanju terminologije, *istroromanski* pa pomeni pravzaprav vse romanske govore v Istri (torej istrobeneščino, istroromunščino in istriotščino, pa tudi sodobni italijanski knjižni jezik, ki se uporablja na polotoku).
- 21 "L'esistenza di una latinità istriana autoctona è fuori dubbio ed è molto probabile che le sue ultime propaggini siano i dialetti istroromanzi." (TEKAVČIĆ ATLANTE, str. 229)

močno venetizirani in kroatizirani²², ohranili samo v šestih krajih v južni Istri (Bale, Rovinj, Vodnjan, Šišan, Fažana in Galižana), iz pisnih virov pa lahko sklepamo, da so se še do začetka našega stoletja govorili tudi v Piranu, Pulju in Vrsarju.²³

1.3. Pomembnejše smeri v preučevanju istriotskih govorov²⁴

1.3.1. Starejša generacija znanstvenikov

Graziadio Isaia Ascoli je prvi opazil posebnosti istrskih in dalmatinskih romanskih govorov, ki se razlikujejo od furlanščine in benečanščine. M. Deanović piše: "Ascoli je ipak u vezi s istroromanskim dijalektima već u Saggi ladini bio oštromno opazio, da 'la loro stratificazione dialettale, od etnografica, è sicuramente complicata, e se lo scernere con sicurezza le vene che vi s'intrecciano, riesce in parte ben difficile per la stessa loro natura, la difficoltà a noi si aumenta per la scarsa coppia delle notizie.' (l. c. 435). I ma da na osnovu veoma oskudne građe, osnivač je talijanske glotologije ipak uočio, da taj starinski govor Istre, iako se odvaja od susjednih, od mletačkog i furlanskog, uza sve to ima i nekih specifičnih crta, koje ga djelomično povezuju s veljotskim, zamišljajući istarskoladinsku zonu (t. j. u Trstu i Milju) kao prelaznu zonu između 'Italia alpina' i rumunjske jezične oblasti: 'Nell'Istria il linguaggio ladino, nella sua varietà friulana, venne a toccarsi (u Trstu i Milju), e in parte a fondersi, con un linguaggio che si rannoda al veneto di terra ferma ed ha quindi in sé medesimo delle somiglianze ingenite coi parlari ladini. Ma qualche altra elaborazione del latino, che si avrà forse a riconoscere propria ed indigena dell'Istria, qui ancora deve entrarci; e più a levante, nel Quarnero (t. j. Krk), si può legittimamente sospettare di aver le reliquie di qualche dialetto (t. j. veljotski), che formasse come anello di transizione fra i parlari dell'Italia alpina e quell'estrema latinità orientale che si stese dall'Ilirico (t. j. veljotsko-

dalmatski) al Ponto (t. j. rumunjski)' (l. c. 435). Uza sve te distinkcije Ascoli se nije usudio odgovoriti, kako je želio, na ta pitanja i morao se na koncu zadovoljiti konstatacijom: 'Confortiamoci almeno col pensiero, che son tutte esplorazioni non mai prima d'ora tentate' (l. c.) Ostao je na toj genijalnoj intuiciji, koje će ispravnost tek tri decenija kasnije potvrditi M. Bartoli.²⁵ (DEANOVIĆ, str. 53)

Štafetno palico glede istriotskih govorov je od Ascolija prevzel Rovinjec Antonio Ive. V knjigi I dialetti ladino-veneti dell'Istria, Strasburg 1900, je Ive obdelal istriotske govore v krajih Pulj, Piran, Šišan, Vodnjan, Galižana, Fažana, Rovinj in Bale z glasoslovnega, skladijenjskega in besedoslovnega vidika. Za vsak kraj je na koncu knjige objavil tudi nekaj izvirnih besedil. Iz uvoda je razvidno, da se Ive ne strinja z Ascolijem. Po njegovem mnenju so istriotski govori prehodna faza od veljotščine na jugu in furlanščine na severu, zato jih tudi imenuje i dialetti ladinoveneti. Menil je, da je vsa Istra nekoč pripadala ladinski jezikovni skupnosti in da je do razdora med severnim (Milje) in južnim delom prišlo šele potem, ko so se Benečani zapičili kot klin med oba dela.

S tem mnenjem se ne strinja veliki italijanski jezikoslovec, Istran, Matteo Bartoli²⁵. Bartoli leta 1903 polemizira z Ivetom: "Nel passato: Sopra un substrato che non si può ancora precisare ... il verbo di Roma seminato nelle terre giuliane fe' germogliare due idiomi profondamente distinti: nel Nord un dialetto ladino (friulano) ... nel Sud, un dialetto italiano: l'istriano ... Nel presente: Sparito in parte il ladino ... è sostituito dal veneto. Sotto il quale resta quasi soffocato e circoscritto in piccola cerchia (Rovigno-Dignano) l'istriano ... L'istriano è un dialetto non solo non ladino, ma anzi l'opposto del ladino: è un italiano che si trova, col veneto, a disagio nell'Alta Italia (ladineggiante e ladina), tutti e due i dialetti di Rovigno e Dignano gravitano in vece verso l'Italia subappennina..." (Lettere giuliane, Capodistria 1903, 2326)." (DEANOVIĆ, str. 55)²⁶

Bartolijevo mnenje delno sprejema Pier Goidanich,

22 Sami smo v Balah zabeležili mnogo hrvaških besed v lokalnem dialektu (npr. *gluko* "gluh" <hrv. *gluh*; *puro* "puran" <hrv. *puran*), pri mnogih istriotofonih pa smo lahko ugotovili, da je že prišlo tudi do prevzemanja hrvaškega naglasnega tipa (npr. ornitonima čora "Podiceps cristatus", Fažana; uštör "Accipiter gentilis", Bale).

23 A. Ive (IVE) je proti koncu prejšnjega stoletja še vedno bil priča istriotskemu govoru v Pulju in Piranu. Za piranski idiom Tekavčić pravi: "(...) Pirano, il cui idioma antico, studiato esso pure dall'Ive, non era istroromanzo sensu stricto, ma era comunque distinto dalla *korvň* veneta attuale (...)" (TEKAVČIĆ ATLANTĪ, str. 238). O istriotščini v Vrsarju priča T. Luciani: "(...) il dialetto di Rovigno (...) ha una varietà in Orsera." (T. Luciani, Archivio veneto 6, str. 23940 citirano po DEANOVIĆ, n. 2).

24 M. Deanović je v članku Istroromanske studije, Rad JAZU 303, Zagreb 1955, str. 51-118, podrobno orisal znanstvene poglede na istriotščino od začetka do približno leta 1952, zato bomo to gradivo obilno citirali v našem pregledu za to obdobje.

25 Bartoliju dolgujemo poznavanje veljotščine. V svoji knjigi Das dalmatische, Dunaj 1906, je podrobno opisal tedaj izumirajoči jezik, ki ga je na papir prenesel dobesedno iz ust umirajočega zadnjega govorca veljotščine Toneta Udaine Burburja, ki mu je tako rekoč na smrtni postelji pripovedoval o svojem življenju.

26 Bartoli je, kot tudi mnogi drugi jezikoslovci tistega časa, želel istriotščino prikazati kot italijansko narečje. Deanović je dobro opazil, da Bartoli politik (beseda politik naša) v svojem pregledu razmejivte romanskih jezikov pravi, da "l'istriano è l'italiano preveneto dell'Istria", na istem mestu, malo dalje, pa Bartoli znanstvenik (sintagma Bartoli znanstvenik naša) povsem drugače

ki istriotščino (z rezervo) postavlja v isto skupino z dalmatščino in veljotščino.

Clemente Merlo se nagiba bolj proti Ivetovi trditvi. Meni, da je istriotščina prehodna faza od ladinščine k dalmatščini. Merlo ne enači istriotščine in istrobeneščine, pravi, da v šestih krajih na jugu Istre "vive pur sempre un dialetto diverso dal veneziano, indigeno, un tempo certo esteso a tutta l'Istria meridionale. Lo si suol chiamare istriano ed è qualcosa d'intermedio tra il ladino e il neolatino dell'Istria o dalmatico." (DEANOVIĆ, str. 57)

V prvi polovici našega stoletja se je z istriotščino ukvarjal tudi veliki hrvaški lingvist Petar Skok. Svoje mnenje, ki je bliže Ivetu in Merlu kot Bartoliju, je oblikoval v knjigi *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split 1934. Analizo Skokovih predpostavk je odlično prikazal M. Deanović in jo, zaradi pomembnosti hrvaškega znanstvenika, v celoti navajamo: "U posljednje vrijeme istroromanskim se govorom bavio Petar Skok, koji mu je, kako smo vidjeli, dao taj naziv. U svojoj knjizi *Dolazak Slovena na Mediteran* (Split 1934, 1358) na osnovu toponima zaključuje, 'da su se glavne osobine istroromanskog i furlanskog govora razvile nakon doseljenja Slovena u ove krajeve, dakle poslije VI. i VII. vijeka', 'da je istroromanski govor geografski nastavak starog dalmatinskog govora i da čini prijelaz k retoromanskom (ili furlanskom ili ladinškom) govoru', 'da se istroromanski morao prostirati u srednjem vijeku do sredine Istre, gdje mu danas nema traga.' Također na osnovu nekoliko toponima izvodi zatim na drugom mjestu ove zaključke: 'Ce sont les noms de lieu slaves qui prouvent péremptoirement que le roman de deux thèmes byzantins, de la Dalmatie et de l'Istrie, était phonétiquement le même dans ses origines' (Contrib., 1936, 311). U svojim *Osnovima romanske lingvistike* (I, 1940, 42) ova-ko formulira svoje mišljenje, koje je uglavnom zadržao i kasnije: 'Lingvistički su nekada spajale obje Romanije (istočnu i zapadnu) romanski dijalekti, koji su se govorili u srednjovjekovnim dalmatinskim i istarskim gradovima. Oni su činili vezu sa dijalektima u Furlaniji i Mlecima. Razvitak mletačke Republike u Istri i Dalmaciji prekinuo je tu vezu na taj način, što je u gradovima mletačko

narječje istislo posvema stariji romanski jezik ovih pokrajina, koji se razvio u njima još u vizantinsko doba. Južnoslovensko (srpsko, hrvatsko i slovenačko) selo²⁷ ovo je kidanje samo pojačalo time, što je u ove gradove i njihovu okolinu dolazilo iz njega novo neromansko pučanstvo.' Istroromanske elemente iz starije periode u historičkim spomenicima Istre Skok poređuje s istroromanskim reliktima u hrvatskim narječjima toga poluotoka i tako osvjetljuje hronologiju u geografsku raširenost nekih pojava u tom jeziku. U svojoj posljednjoj raspravi o istroromanskom govoru (Considér, 1943, 472-85) proširuje svoje zaključke u ove tri točke: 1. u svojoj pretfurlanskoj fazi istroromanski govor pripada istoj istočnolatinškoj oblasti kao i dalmatinski jezik, 2. stari je romanski govor Cresa i Lošinja bio posrednik između veljotskog i istroromanskog govora, 3. zapadnoromanske fonetske karakteristike sonorizacije intervokalnih konsonanata, monoftong o za au, redukcija ñ za gn, zahvataju i Istru, gdje su ih zatekli Slaveni za svog prvog doseljenja. Prema tome moglo bi se ovako sintetizirati Skokovo mišljenje: u prošlosti taj je govor bio veoma sličan veljotskom, a kasnije je mnogo izmijenjen pod utjecajem jednog ladinškog dijalekta (t. j. furlanskog), a još kasnije i pod utjecajem mletačkog." (DEANOVIĆ, str. 59, 60)

Mnogi italijanski jezikoslovci so se, bolj ali manj uspešno, ukvarjali z istriotskimi govori v Istri. Nekateri so poskušali dokazati Ivetovo, drugi Bartolijevo tezo, tretji spet pa so poskusili najti nekakšen kompromis med obema. Poleg že omenjenih velja nekaj pozornosti posvetiti še Giuseppeju Vidossiju. Vidossi je sprva zagovarjal Bartolijevo tezo, kasneje pa menil, da so se istriotški dialekti oblikovali samostojno v sredini in na jugu istrskega polotoka, neodvisno od furlanščine na severozahodu in dalmatščine na jugovzhodu. Pobija Ivetovo in Skokovo ladinško teorijo, ne strinja pa se niti s sorodnostjo istriotščine in veljotščine. Zanj Deanović pravi: "Ali ipak ni Vidossi, pobijajući tuđa mišljenja, nije dao svoj siguran i pozitivan sud te i on, opet s rezignacijom zaključuje: 'Il velo che ricopre le fasi più antiche del romanico d'Istria non è stato finora squarciato, e quelle fasi rimarranno forse ancora a lungo ma con-

tolmači sosednje idiome: "Al ladino e al sardo e al dalmatico si può assegnare un posto a parte nell'Italia dialettale o sui confini di essa, nel senso che le tre aree laterali, ladina, sarda e dalmatica costituiscono una 'zona grigia', ma più interna che esterna, della unità linguistica e geografica d'Italia." (DEANOVIĆ, str. 56) Deanović pravi, da je Bartoli ostal do konca življenja zvest koncepciji o istriotščini kot italijanskem dialektu. V eni od zadnjih razprav (dve leti pred smrtjo) celo piše: "il veneto e l'istriano sono più italiani del piemontese, del lombardo, dell'emiliano e, s'intende, del friulano." (ibidem) Deanoviča presenečajo omenjena Bartolijeva stališča glede istriotščine: "Taj je stav velikog lingviste prema ovom govoru to čudnovatiji, što on inače sasvim točno prikazuje položaj romanskih jezika u neposrednoj blizini istroromanskog (t. j. položaj dalmatskog i ladinškog), s kojima on ima zajedničkih karakteristika (...)" (ibidem). Očitno gre za politične igre, značilne za tisto, in ne samo tisto, obdobje, ki z znanostjo nimajo ničesar skupnega; vanje se včasih zaplete tudi marsikateri veliki znanstvenik, ki se ni sposoben upreti nizkim nacionalističnim strastem.

27 Ni jasno, kje je Skok v Istri in Dalmaciji našel srpsko selo!

fidiamo non per sempre un mistero" (DEANOVIĆ, str. 60)

1.3.2. Sodobni znanstveniki

V novejšem času (v drugi polovici našega stoletja) se z istriotščino ukvarjajo predvsem italijanski (večinoma v okviru razprav, ki ne zajemajo izključno istriotščine) in hrvaški jezikoslovci, ker pa istriotščina ne spada v sam vrh romanističnih interesov, jih ni veliko. Ne ukvarjajo se toliko kot njihovi predhodniki s problemom položaja istriotščine v romanski jezikovni družini; imamo sicer več tovrstnih poskusov, a gre v glavnem le za dopolnilo neke od prikazanih hipotez ali pa kombinacije več mnenj. Znanstveniki se bolj ubadajo s konkretnimi problemi istriotskih govorov. Največ je razprav, ki obdelujejo nek slovnični (sensu stricto) problem, na žalost pa manj takih, ki se ubadajo z leksikološko problematiko, pravimo na žalost, ker "brez besedja ni jezika, torej niti zanesljivih slovničnih razprav o nekem jeziku, še posebej o jeziku, ki izumira"²⁸; velja poudariti, da je vsem razpravam o istriotskih govorih skupna diahronična zasnovanost.

Sodobnim znanstvenikom bomo posvetili manj prostora v našem prikazu, predvsem zato, ker še nihče ni ponudil revolucionarne rešitve problema položaja istriotščine v romanski jezikovni družini, problem bo verjetno ostal odprt še precej časa (glej Vidossijevo mnenje na koncu pregleda starejših znanstvenikov)²⁹. Omenili bomo samo dva hrvaška italianista, Pavla Tekavčiča in Žarka Muljačića.

P. Tekavčič je nedvomno najboljši poznavalec istriotskih idiomov, ukvarja se s konkretnimi problemi istriotščine, napisal je celo vrsto briljantnih razprav, ki zadevajo morfologijo, fonologijo in leksikologijo. Menimo,

da je na tem mestu bralca potrebno opozoriti na članek Per un atlante linguistico istriano (Con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi), SRAZ 4142, Zagreb 1976, str. 227-240, kjer se Tekavčič ukvarja s soodnosi istrskih govorov, posebej ga zanima istriotščina; članek bo v veliko pomoč vsem, ki se želijo poglobiti v istriotsko problematiko, ker so v njem zelo natančno nakazane smeri preučevanja ipd.

Muljačić se z istriotščino ukvarja v okviru preučevanja dalmatskega jezika³⁰. Leta 1991 je v Ljubljanski Linguistici št. XXXI, str. 155-170, objavil razpravo Sullo status linguistico dell'istrioto medievale. V članku poskuša določiti status srednjeveške istriotščine (ki ji pravi puljščina) s pomočjo lastnega modela, ki ga imenuje **relativistična lingvistika**³¹. Navajamo sklepni del razprave: "L'istrioto non fu parte né del dalmatico (non si è potuto provare che l'isoglossa fino a cui le sorde intervocaliche rimangono conservate passi molto ad occidente della linea che congiunge TARSATICA (croato Trsat) e LONGATICUM (slov. Logatec) né del friulano né del veneziano veneto (in quest'ultimo caso la sua posizione cambia dopo la 'prima venetizzazione'; si è visto che anche prima di tale evento esso era diventato 'dialetto' del veneziano che era in procinto di 'creare' il veneto). La mia tesi non combacia però con quella notissima di M. Deanović: lui si sforzava di identificarvi delle differenze esclusive o quasiesclusive nella forma e nella sostanza mentre io insisto su funzioni che si addicono a lingue A (sc. idioma alto) e a lingue M (sc. idioma medio) (o 'dialetti')" (str. 163).

28 Od slovarjev imamo samo okoli 150 let star, zato toliko bolj vreden slovar Dalla Zoncina, ki ga je leta 1978 objavil Miho Debeljuh kot Vocabolario dignanese-italiano, Collana degli Atti del Centro di Ricerche Storiche Rovigno N. 2, Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume, Università Popolare di Trieste, Edizioni LINT Trieste; pri isti založbi in v isti seriji (št. 8) je leta 1986 Domenico Cernecca objavil Dizionario del dialetto di Valle d'Istria; kot deveta knjiga iste edicije pa je leta 1988 izšel slovar Flavia Forlanija Par tere e vedurni. Saggio di terminologia botanica dignanese. Letos julija je izšel zelo obsežen besednjak rovinjskega dialekta A. in G. Pellizzer, ki ga še nismo imeli v rokah. Drugih slovarjev nimamo. Ker istriotščina počasi, a zanesljivo izumira, menimo, da je skrajni čas za sestavo in objavo popolnega primerjalnega slovarja istriotskih govorov, ki bi, poleg besed, ki bi jih bilo treba popisati na terenu in ki bi odražale današnje stanje istriotskih idiomov, moral zajeti tudi besedje iz vseh doslej objavljenih slovarjev in vseh besedil, starih in sodobnih, v istriotščini. Slovar bi vsekakor moral biti etimološki (podoben predlog smo pred dvema letoma poslali na Ministrstvo znanosti RH, kjer smo naleteli na razumevanje in so nam zaupali projekt z naslovom Istriotski govori v Istri, ki bi po opravljenem delu omogočil objavo primerjalne historične slovnice in etimološkega slovarja istriotskih govorov).

29 Vzrok za to je pomanjkanje starejših besedil v istriotščini: "I dialetti istroromanzi (IR) sono, come si sa, idiomi senza tradizione letteraria. Essi non hanno mai sviluppato una lingua scritta quale espressione di una letteratura. I testi più antichi nei singoli dialetti IR non risalgono oltre la prima metà dell'Ottocento sicché la loro apparizione stessa è determinata dal risvegliato interesse per la lingua, la letteratura e la vita popolari, dovuto al romanticismo. Lo studio della storia dei dialetti IR, per non parlare della loro ricostruzione, è reso perciò particolarmente difficile; esso deve procedere in gran parte per ipotesi e basarsi su fonti indirette (materiale archivistico, toponimi, antroponomi ecc.)." (TEKAVČIČ 71, str. 215).

30 V tisku je njegova obsežna razprava Il dalmatico, v LRI, II.

31 Glej Ž. Muljačić, Pour un modèle relativiste, Langage et Société, 41, 1987.

2. Položaj istriotščine v romanski jezikovni družini³²

"Lingvisti koji se slažu s višemanje jedinstvenim vulgarnim latinitetom, smještaju granicu (sc. razbijanja enotnosti vulgarne latinščine) obično negdje između IV i IX stoljeća, tj. u prelazni period od kasne Antike u rani Srednji vijek."³³ Iz nekoč enotne vulgarne latinščine se je oblikovalo nekaj sorodnih jezikovnih skupin; iz njih so se začeli oblikovati romanski jeziki. Pri nekaterih skupinah pa se je razvoj v romanske jezike pretrgal, in so le-te ponovno razpadle na več sorodnih jezikovnih skupin, ki so, neodvisno druga od druge, nadaljevale z razvojem v določene romanske jezike. Menimo, da je tako usodo doživel postlatinski jezik v Furlaniji, Istri in Dalmaciji, ki je po razpadu vulgarne latinščine bil ostal enoten. Domnevamo, da je jezik v teh pokrajinah bil enoten do prihoda Slovanov (VI. ali VII. stoletje) na območja vzhodnojadranskih obal ali pa v njihovo neposredno bližino. Slovani so prihajali v valovih in niso povsod dospeli do obale; tam, kjer so, so se zapičili kot klin in ločili romansko prebivalstvo med seboj. Domnevamo, da je prvi klin treba iskati južno od Milj in Trsta, drugi pa okoli Senja (Vinodol?). Ti slovanski klini so vzrok, da so iz enotne romanščine naših treh pokrajin začele svoj neodvisni razvoj tri nove skupine romanskih jezikov: furlanski govori na severu, dalmatski na jugu in istriotski v Istri. Od X. stoletja postaja vpliv Benetk (torej beneščine) v Istri in Dalmaciji bistveno večji. Dokončni udarec vsem govorom, ki so nastali iz enotne romanščine Furlanije, Istre in Dalmacije v Istri in Dalmaciji, je zadala beneščina, ki je popolnoma nadomestila večino dalmatskih govorov že med XI. in XV. stoletjem, le na otoku Krku šele proti koncu prejšnjega stoletja, furlanske govore v Miljah in Trstu tudi v XIX. stoletju, istriotske govore (ki so se le delno ohranili do danes) pa najbrž že zelo zgodaj (najbrž zaradi tega nimamo pisanih dokumentov), morda že v X. ali XI. stoletju.

2.1.

V slovenskih govorih Istre imamo vrsto romanskih izposojenk, ki vsebujejo predbenečanske oziroma predneolatinske jezikovne prvine (npr. *flónða* "frača", Dekanij; *Flum* "reka Dragonja", Krkavče itd.)³⁴, ki jih bo treba, če sprejmemo zgornjo predpostavko, imeti za relikte iz predneolatinskih jezikovnih plasti, ki so skupni furlanščini, dalmatščini in istriotščini, in ne za bolj ali manj recentne furlanizme.³⁵

3. Istriotščina danes

Istriotščina je danes v hudi krizi. Živi predvsem v ustih starejših prebivalcev šestih krajev. Mladi jo v glavnem poznajo, a je ne uporabljajo pri medsebojnih komunikacijah, in niti, ko se pogovarjajo s starejšimi, ki so vsi po vrsti najmanj dvojezični. Uporabljajo ali istrobeneščino (z italofoni) ali hrvaščino (s kroatofoni).³⁶ Hrvatje iz teh vasi poznajo istriotščino izjemno slabo. Jezik je najbolj ogrožen v Fažani, nekako najbolj trdno pa se drži v Bašah. Tudi v Rovinju je težko najti istriotofona, vendar tam imamo nekaj dokaj plodnih pisateljev (npr. Ligio Zanini, Giusto Curto), ki so pisali v domačem narečju in je s tem položaj tega govora v Rovinju bistveno ojačan. V vodnjansčini piše pesnica Loredana Bogliun Debeljuh.

Jezikovno so istriotski govori močno ogroženi. Vplivi sosednjih govorov (istrobeneških in hrvaških) so vidni na vseh jezikovnih ravneh (fonetski, morfološki, leksikološki in celo prozodični). V bodočnosti bodo najbrž postopoma popolnoma zamenjani z istrobeneščino, ker se ne bodo imeli moči obdržati, predvsem zato, ker se imajo istriotofoni za Italijane in ne benečanščine ne italijanščine nimajo za tuja govora, imajo ju za svoja, zato ne čutijo potrebe, da bi lastno identiteto branili z domačim govorom. Mnogi istriotofoni se niti ne za-

32 Ko smo se pred skoraj desetimi leti začeli ubadati z istriotskimi govori, smo kmalu postavili tudi lastno hipotezo o njihovem položaju v romanskem svetu. Z leti smo prebirali vedno več literature o predmetu in postavljena hipoteza je v naših očeh postopoma izgubljala prvotno zanesljivost, ki je tako značilna za mladega znanstvenika - več znanja, več negotovosti, bi lahko rekli. Vendar z leti in vedno bolj poglobljenim prebiranjem gradiva drugih, ki se ukvarjajo z istim problemom, človek spozna, da smo vsi, tako mladi kot stari in ugledni lingvisti glede istriotščine na dokaj majavih tleh, zato si danes upamo v grobih obrisih prvič javno predstaviti lastno tezo.

33 TEKAVČIČ70, str. 16.

34 Podobne besede, ki jih znanstveniki pripisujejo dalmatski jezikovni plasti, najdemo tudi v hrvaških dalmatinskih govorih (npr. kanata "veselica, pojedina, ki jo priredi lastnik ladje v ladjedelnici po končanem delu", Betina na otoku Murterju; kimenat "razmik med dvema platicama na čolnu", Korčula itd.).

35 Razpolagamo z dokaj obsežnim besednim gradivom romanizmov v hrvaškem in slovenskem delu Istre ter v Dalmaciji, ki čaka na temeljito obdelavo. Manjši del tega gradiva smo že objavili: glej G. Filipi, Di alcune parole prevenete del dialetto sloveno di Decani presso Capodistria, v Atti del 24. Convegno dell'A.I.M.A.V. "Isole linguistiche e culturali all'interno di culture minoritarie: problemi psicolinguistici, sociolinguistici, educativi" (a cura di Nereo Perini), Udine 13-16 maggio 1987, pp. 203-208, Videm 1988.

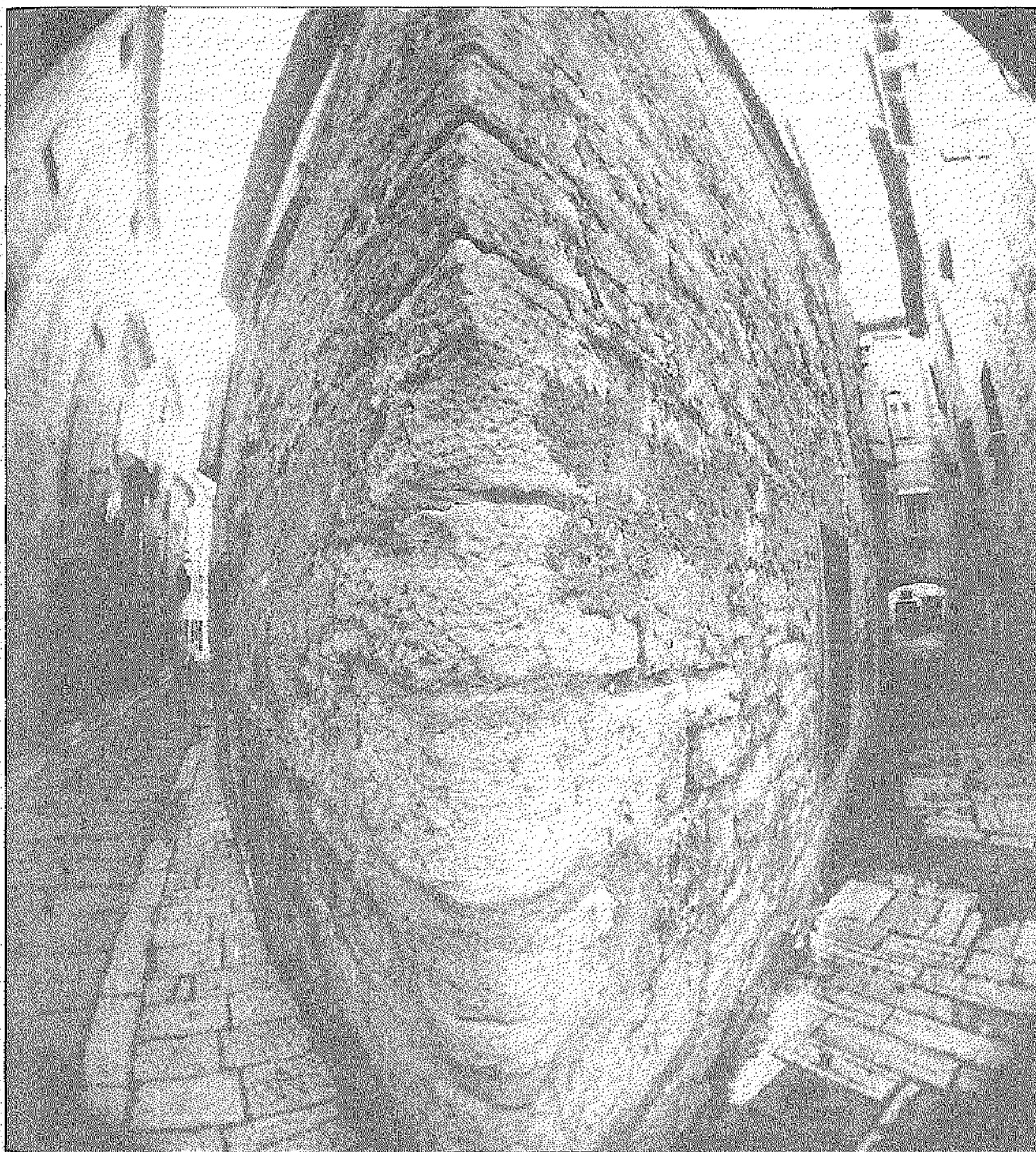
36 Od tega modela delno odstopa vas Bale, kjer smo še pred enim letom bili priča, da se otroci med seboj pogovarjajo par vallese, kot sami pravijo. Ali je to le izjema, ki potrjuje pravilo?

vedajo, da istriotščina ne sodi v italijanski diasistem, mnogi mislijo, da je to le ena od variant istrobeneščine.

4. Zaključek

Položaj istriotščine v okviru romanskih jezikov bo še vedno ostal odprt problem, ki ga bo mogoče razvozlati

šele tedaj, ko bomo imeli popolno sliko istriotskih govorov in bo moč natančneje rekonstruirati starejša stanja. Nič manj pomembne v ta namen so predvsem leksikološke raziskave slovanskih istrskih govorov, saj bi v njih zagotovo bilo moč najti okamenele predbenečanske jezikovne plasti. Za rešitev problema je treba tudi zelo dobro poznati dalmatščino in furlanske govore.



Vodnjan / Dignano. Ulica / Via Pino Budicin. (Foto: G. Filipi, 1993)

RIASSUNTO

Il presente saggio tratta le parlate istriote dell'Istria meridionale. Lo scopo principale di questo lavoro di stabilire una nuova posizione dell'unico autoctono idioma romanzo in Istria nella famiglia linguistica romanza. L'autore presuppone che le parlate istriote avessero un comune sviluppo con quelle dalmatiche e friulane fino all'arrivo degli slavi i cui insediamenti a forma di cuneo divisero in tre fino a quel punto un'unica parlata romanza friulanoistriotodalmatica. I residui romanzi di tipo friulano che si trovano nelle parlate slovene in Istria, accettando quest'ipotesi, dovranno essere considerati residui degli strati pi antichi (cio dal periodo quando le tre parlate avevano ancora uno sviluppo comune) e non come prestiti pi o meno recenti dal friulano.

I. Brabec M. Hraste S. Živković, Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika, ŠK, Zagreb 1954

Cernecca, Dizionario del dialetto di Valle d'Istria, Centro di Ricerche Storiche Rovigno, Rovinj, 1986

G. A. Dalla Zonca, Vocabolario dignaneseitaliano, U.I.I.F.U.P.T., Padova, 1978

Dante, De vulgari eloquentia, I, 11

Philippus de Diversis, Situs aedificiorum, polititae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii ad ipsius Senatium descriptio, Dubrovnik 1440

DEANOVIĆ: M. Deanović, Istroromanske studije, v Rad Jazu 303, Zagreb 1955

DECARLI L. Decarli, Origine del dialetto veneto istriano, Edizioni Il Canto del Cigno, Padova 1976

G. Filipi, Koinè istriana, v Atti del 1° Convegno Internazionale "Lingue e culture in contatto", str. 156-160, Pulj 1989

G. Filipi, Di alcune parole prevenete del dialetto sloveno di Decani presso Capodistria, v Atti del 24° Convegno dell'A.I.M.A.V. "Isole linguistiche e culturali all'interno di culture minoritarie: problemi psicolinguistici, sociolinguistici, educativi" (a cura di Nereo Perini), Udine 13-16 maggio 1987, str. 203-208, Videm 1988

F. Forlani, Par tere e vedurni, U.I.I.F. U.P.T., Trst 1988

IVE A. Ive, I dialetti ladinoveneti dell'Istria, Arnaldo Forni Editore, Bologna, 1975 (ponatis iz l. 1900)

A. Kovačec, Descrierea istroromânei actuale, Bukurešta 1971

N. Milani Kruljac, La comunità italiana in Jugoslavia fra diglossia e bilinguismo, rokopis, doktorska teza, Zagreb 1985

Ž. Muljačić, Il dalmatico, v LRL II, v tisku

Ž. Muljačić, Pour un modèle relativiste, v Langage et Société, 41, 1987

Ž. Muljačić, Sullo status linguistico dell'istrioto medievale, v Linguistica XXXI, str. 155-169, Ljubljana 1991

J. Ribarič, Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, v Srpski dijalektološki zbornik, knj. IX, str. 1209, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940

C. Tagliavini, Le origini delle lingue neolatine, Bologna 1972

TEKAVČIĆ ATLANTE: P. Tekavčić, Per un atlante linguistico istriano (con speciale riguardo ai dialetti istroromanzi), v SRAZ 41-42, str. 227-240, Zagreb 1976

TEKAVČIĆ71: P. Tekavčić, Il dignanese di Ive ed il dignanese di oggi, v Revue Roumaine de Linguistique, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, str. 215-240, Bukurešta 1971

J. Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor 1984